

מה לכהן בבית הקברות

מים ראשונים: אחד הנושאים שהמדרש נדרש להם, סביב יציאת מצרים, הוא הימצאות השכינה או התגלות הקב"ה בארץ מצרים מקום הטומאה ועבודת גילולים. והרי בידוע שאין השכינה שורה אלא במקום טהור (ויקרא רבה לו ג, שילוח המצורעים מחוץ למחנה, ויונה, כמובן, שנראה להלן ועוד). וכבר נדרשנו לנושא זה בעקיפין בדברינו [לי ולכם היא הגאולה](#) ובדברינו [בשביל מי נגלה הקב"ה במצרים](#), שניהם בפרשה זו; וכמו כן בדברינו [והתעלמת – פעמים שאתה מתעלם](#) בפרשת כי תצא. אך נשוב ונדרוש בנושא זה שחביב עלינו מאד ובעזרת החונן לאדם דעת נוסף ונחדש בו דבר, שהרי כבר הבטיחונו רבותינו: "אי אפשר לבית המדרש בלא חידוש" (חגיגה ג ע"א).

וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אַהֲרֹן פְּאָרֶץ מִצְרַיִם לֹא־מֵרָחֵק הִזָּה לָכֶם רֹאשׁ חֻדְשִׁים רִאשׁוֹן הוּא לָכֶם לְחֻדְשֵׁי הַשָּׁנָה: (שמות יב א-ב).¹

שמות רבה פרשה ה סימן יד – מי ראה כהן בבית הקברות?

... אמר להם: מי אתם? אמרו לו: שלוחיו של הקב"ה אנו.² אמר להם: המתינו לי עד שאחפש בספר שלי. מיד נכנס לבית ארמון שלו והיה מביט בכל אומה ואומה ואלוהיה ... אמר להם: חיפשתי שמו בבית גנזי ולא מצאתי אותו. אמר ר' לוי: משל למה הדבר דומה? לכהן שהיה לו עבד שוטה. יצא הכהן חוץ למדינה. הלך העבד לבקש את רבו בבית הקברות. התחיל צווח לבני אדם שעומדים שם: לא ראיתם בכאן רבי? אמרו לו: רבך לאו כהן הוא? אמר להם: הן. אמרו לו: שוטה שבעולם, מי ראה כהן בבית הקברות?³ כך אמרו משה ואהרן לפרעה: שוטה, דרכם של מתים לתובעם בין החיים, שמא החיים אצל המתים? אלוהינו חי הוא! אלו שאתה אומר, מתים הם.⁴ אבל אלוהינו הוא אלהים חיים ומלך עולם.⁵

מכילתא דרבי ישמעאל בא – מסכתא דפסחא פרשה א – מחוץ לכרך

"בארץ מצרים" - חוץ לכרך. אתה אומר חוץ לכרך או אינו אלא בתוך הכרך? כשהוא אומר: "ויאמר אליו משה כצאתי את העיר אפרוש את כפי אל ה'" (שמות ט כט) והלא דברים קל וחומר: ומה תפילה הקלה לא התפלל משה אלא חוץ לעיר, דיבור החמור דין הוא שלא נדבר עמו אלא חוץ לכרך. ומפני מה לא נדבר עמו בתוך הכרך? מפני שהיתה מלאה שיקוצים וגילולים. ועד שלא נבחרה ארץ ישראל היו כל הארצות כשרות לדברות,⁶

¹ גם לנושא זה, [החודש הזה לכם](#), נדרשנו בדברינו בפרשת החודש. הדגש שלנו הפעם הוא על הפסוק הראשון: "ויאמר ה' אל משה ואל אהרן **בארץ מצרים** לאמור", שכפי שנראה, מייחס לו המדרש משמעות.

² ראה במקור שם איך משה ואהרן מתייצבים לפני פרעה ביום בו כל המלכים באים לכבדו (יום פרוֹפְּוֹטִי): "שני זקנים עומדים על הפתח" וכל הדיאלוג בין פרעה למשה ואהרן: מי אתם? מי הוא ששלח אתכם? אינני מכיר אותך, "לא היה יודע לשלוח לי עטרה", איזה כתבים בידכם וכו'. ואנחנו התמקדנו בקטע הנוגע לעניינינו.

³ עבד של כהן שרואה את רבו יום יום מקפיד על דיני טהרה על מנת לאכול מהתרומה כדין (למרות שהעבד עצמו לא חייב בדינים אלה שהרי מדובר בעבד כנעני ולא עברי), איך זה יחפש אותו בבית הקברות? על כורחך, עבד שוטה הוא. ראה לשון מדרשים מאוחרים על מוטיב זה, כגון פסיקתא זוטרותא (לקח טוב) וכן שכל טוב (בובר) שמות פרק ה פסוק ב: "אמר לו משה: מה לכהן בבית הקברות, מה למלך בבית המטבחיים". ונראה שזה מקור הביטוי ומשמם לקחנו את כותרת הדף.

⁴ כיצד מצפה פרעה לשמוע או לראות את הקב"ה בארמונו או למצוא את שמו בספרייתו לצד אלוהי כל האומות המקוטלגים שם? שהרי מה לכהן (הקב"ה) בארץ מצרים שהיא מלאה טומאה ועל? כמו בית קברות? מעניין במיוחד הביטוי: דרכם של מתים לתובעם בין החיים, שמא החיים אצל המתים? שפירושו, שהמתים מצויים בקרב החיים ואלה מטפלים בהם מרגע שנפטרו עד שיובאו לבית עולמם – המוות הוא חלק מהחיים. אבל החיים אינם יכולים להימצא בעולם המתים, מה יש להם לחפש שם? אך דא עקא שהחיים מרבים לבוא לבתי הקברות (העלמין) ולפקוד קברי מתים וגם הצלע הראשון של המשפט: דרכם של מתים לתובעם בין החיים שנאמר בניחותא, מצביע על כך שיש מצבים של ערבוביה בין חיים ומתים (ולא נזכיר מקרים של הכנסת אנשים שנפטרו ממש לסדר חייהם של החיים). ומכאן אולי פתח לדעה אחרת שנראה להלן באשר לכהן בבית הקברות.

⁵ ראה ויקרא רבה ו, ו, לאו דווקא בהקשר עם פרעה וגאולת מצרים, אלא כדרשה על הפסוק בישעיהו ח יט: "וכי יאמרו אליכם דרשו אל האבות ואל הידענים המצפצפים והמהגים הלוא עם אל אלהיו ידרש בעד החיים אל המתים". ראה לשון המדרש שם: "הלא עם אל אלהיו ידרוש - כל אומה ולשון תסגוד לאלהיה ... בעד החיים אל המתים - א"ר לוי: משל לאחד שאיבד את בנו והלך לתובעו בין הקברות. פקח אחד שראה אותו אמר לו: בנך שאיבדת חי או מת? א"ל: חי. א"ל: שוטה שבעולם, דרכן של מתים להיות נתבעים אצל חיים שמא חיים אצל מתים? בכל מקום חיים עושים צרכי מתים, שמא המתים עושים צרכי חיים? כך אלהינו חי וקיים לעולם, שנאמר (ירמיה י) וה' אלהים אמת. מהו אמת? א"ר אבין: שהוא אלהים חיים ומלך עולם". והכל מבוסס על הפסוק בירמיהו י: "וה' אלהים אמת הוא אלהים חיים ומלך עולם מקצפו תרעש הארץ ולא יכלו גוים זעמו". אמת כאן היא במובן של דבר חי וקיים (ירושלמי ברכות פרק א הלכה ה) ופסוק זה הוא האסמכתא לסיום קריאת שמע במילים: "ה' אלהיכם אמת" (בבלי ברכות יד ע"ב).

⁶ לדבר ה' – לנבואה. ראה "דיבור" שורה קודם. ראה גם מכילתא דרבי שמעון בר יוחאי פרק יב פסוק א: "מקיש דברות אהרן לדברות משה, מה משה חוץ לכרך אף אהרן חוץ לכרך".

משנבחרה ארץ ישראל יצאו כל הארצות...⁷ תדע שאין השכינה נגלית בחוצה לארץ, שנאמר: "ויקם יונה לברוח תרשישה מלפני ה' (יונה א ג). וכי מלפני יי' הוא בורח? והלא כבר נאמר: "אנה אלך מרוחך... אם אסק שמים שם אתה... אשא כנפי שחר... גם שם ידך תנחני וגוי" (תהלים קלט ז-ו)... אלא אמר יונה: אלך לי בחוצה לארץ מקום שאין השכינה נגלית, שהגויים קרובי תשובה הן, שלא לחייב את ישראל. משל לעבד כהן שברח מרבו אמר: אלך לי לבית הקברות מקום שאין רבי יכול לבוא אחרי. אמר לו רבו: יש לי כניות כיוצא בך.⁸ כך אמר יונה: אלך לי לחוצה לארץ, מקום שאין השכינה נגלית שהגויים קרובי תשובה הן שלא לחייב את ישראל. אמר לו הקב"ה: יש לי שלוחין כיוצא בך, שנאמר: "ויי' הטיל רוח גדולה אל הים".⁹

שמות רבה טו ה – מוטב לטמא עצמי מלאבד תרומתי

"ויאמר ה' אל משה ואל אהרן בארץ מצרים לאמר" - למה אינו אומר "במצרים"? א"ר חנינא: אמר הקב"ה: כתוב בתורה: "בחוץ תעמוד, והאיש אשר אתה נושה בו יוציא אליך את העבוט החוצה" (דברים כד יא). אף אני אעשה כך, "בארץ מצרים" ולא "במצרים", אלא בחוץ. וכן אמר משה: "כצאתי את העיר אפרוש כפי אל ה' (שמות ט כט).¹⁰

אמר ר' שמעון בן לקיש: גדולה חיבתם של ישראל שנגלה הקב"ה במקום עבודה זרה ובמקום טינופת ובמקום טומאה בשביל לגאלם. משל לכהן שנפלה תרומתו לבית הקברות. אמר: מה אעשה? לטמא את עצמי אי אפשר ולהניח תרומתי אי אפשר. מוטב לי לטמא את עצמי פעם אחת וחוזר ומטהר ולא לאבד את תרומתי.¹¹ כך ישראל הם תרומתו של הקב"ה, שנאמר: "קודש ישראל לה' ראשית תבואתו" (ירמיה ב ג); היו בין הקברות... אמר הקב"ה: היאך אני גואלם? להניחם אי אפשר, מוטב לירד ולהצילם, שנאמר: "וארד להצילו מיד מצרים" (שמות ג ח). וכשהוציאם, קרא לאהרן וטהר אותו, שנאמר: "וכפר על הקודש מטומאות בני ישראל".¹²

שמות רבה פרשה טו יט – הכהן היורד לגינתו

⁷ בקטע זה שהשמטנו דן המדרש איך נביאי ישראל, כיחזקאל, נבאו בחוץ לארץ ותשובתו היא שדיבור זה היה בזכות האבות וגם זה רק "במקום טהור של מים", או "שנדבר עמו בארץ ונדבר עמו בחוצה לארץ", או כדברי ר' אלעזר בן צדוק שם: "הרי הוא אומר קום צא אל הבקעה (יחזקאל ג כב) מגיד שהבקעה כשרה". ראה בהקשר זה מועד קטן כה ע"א בהספד על רב הונא.

⁸ במהדורת האראוויטץ-רבין הוא מציע לתקן לכונות שפירושה עוזרים. ושאלו ליברמן במאמרו על "לשון חכמים", פרקים בתורת ארץ ישראל עמ' 476-477 דן ב"כניות" ודומיהן - גם בעקבות חנוך ילון - ומביא פירושם, המכוון כלפי "עוזרים" במשמעות של "עבדים" (תודה לאביעד הכהן שהפנה תשומת לבי למקור זה). ולהלן במדרש, שליחים.

⁹ "השלוחים כיוצא בך" היו בסוף יונה עצמו שלא ניתן לו לברוח משליחותו. ולעניינינו, כאן מתהפכים העבד והרב. העבד בורח לבית הקברות, בתקווה שידו של רבו הכהן לא תשיגהו שם, ואכן, אין הרב נכנס לבית הקברות, אבל מוצא את הדרך להוציא את העבד משם. ואם תאמר, אחרי כל המשלים האלה, סוף סוף נגלה הקב"ה אל משה ואל אהרן בארץ מצרים, ולא רק לצורך המכות והוצאת עם ישראל, אלא לקידוש החודש שהיא מצווה שאח"כ לדורות, נעשית רק בארץ ישראל (ברכות סג ע"א, וגם לכך היו יוצאים מן הכלל, ראה שם), אז הנה הכהן נכנס לבית הקברות! לפיכך מדגיש המדרש שהתגלות הייתה "בארץ מצרים" ולא "במצרים" גופא.

¹⁰ מדרש זה ממשיך את הקו של המכילתא שראינו לעיל. הקב"ה עומד בחוץ, כמו מלווה שבא ליטול את המשכון ולא נכנס לבית הלווה (משל שטעון הסבר ועיון). אך מיד תבוא ההפתעה בדרשתו של ריש לקיש שהופכת את הקערה על פיה.

¹¹ לאדם (לכהן) יש אפשרות להיטהר, אבל אוכל שנטמא אין לו תקנה. והנמשל: עם ישראל הוא התרומה שאם לא תוצא מבית הקברות, תיפסל עולמית, והכהן הוא הקב"ה שיכול תמיד להיטהר או שבכלל לכתחילה לא נטמא. הרעיון נאה, אלא שמדרש זה הוא לכאורה נגד ההלכה ולא ברור איך הדרשן, כמחנך הקהל, יכול ליצור משל כזה. התשובה ההלכתית היא שמדובר בטומאה דרבנן, כפי שהבאנו בדברינו **לחלוק כבוד למלכות** בפרשת וארא: "מדלגים היינו על גבי ארונות מתיס", או לפי ההלכה: "מנפח אדם בית הפרס והולך". ראה עבודה זרה יג ע"א: הולכין ליריד של עובדי כוכבים, ולוקחין מהם בהמה עבדים ושפחות, בתים ושדות וכרמים... מפני שהוא כמציל מידם; ואם היה כהן - מטמא בחוצה לארץ לדון ולערער עמהם; וכשם שמטמא בחוצה לארץ, כך מטמא בבית הקברות. בבית הקברות סלקא דעתך? טומאה דאורייתא היא! אלא בית הפרס דרבנן". כך גם בגמרא בבא מציעא קיד ע"א על אליהו שנמצא בבית הקברות והסביר שקברי נכרים לא מטמאים (אבל אז נעלם תורף המדרש). כל זה הוא עניין לבעלי תריסין בהלכה. לנו חשוב הקישור לפסוק הראשון ולפרשת קידוש החודש: "ויאמר ה' אל משה ואל אהרן בארץ מצרים" - איך זה שהקב"ה נגלה במצרים, במקום טומאה ומצווה דווקא שם על קידוש החודש שאח"כ להלכה יכול להיעשות רק בארץ ישראל? תשובת הדרשן: בשביל ישראל יורד הכהן לבית הקברות ובשביל ישראל מרשה הדרשן לעצמו ליצור מדרש שנוגד לכאורה את ההלכה. ראה דברינו **החודש הזה לכם** בשבת החודש.

¹² בסיומת של מדרש זה יש חילופי נוסחאות משמעותיים. בנוסח שהבאנו, הקב"ה מטהר תחילה את אהרן, בדומה לסדר העבודה ביום הכיפורים שבו אהרן מכפר תחילה על עצמו ובני ביתו ורק אח"כ על כל בני ישראל. ובמשל על הכהן, הכהן (הקב"ה) יורד להציל תחילה את הכהן בשר ודם (שהוא גם השליח) וזה מציל את התרומה - בני ישראל. אבל בכתבי יד אחרים הנוסח הוא: "וכשהוציאם קרא לאהרן, אמר לו: טהר אותי, שנאמר: וכפר את מקדש הקודש (ויקרא טז לג), "וכפר על הקדש מטומאות בני ישראל (שם טז)". אהרון מכפר על הקב"ה! בכך נסגר המעגל של טומאת האוכל שאין לו תקנה, מול טומאת הכהן שיכול לחזור ולהיטהר (ראה תחילת הערה הקודמת). הקב"ה ירד להציל את עם ישראל שעוד רגע וטומאתו תגרום לו להיטמע סופית בתוך טומאת מצרים (ראה דברינו **משכו וקחו לכם** בפרשה זו), ועם ישראל, באמצעות הכהן הגדול המשמש בבית המקדש, יטהר כביכול את הקב"ה. אבל לא רק פעם אחת ביציאת מצרים והקמת המשכן במדבר, אלא מידי שנה בשנה, "אחת בשנה", יש צורך לכפר את הקודש, את מקדש הקודש מטומאות בני ישראל, כביכול את "השוכן איתם בתוך טומאותם". נפלאות דרכי המדרש!

בשביל מי נגלה הקב"ה במצרים? בשביל משה. אמר ר' נסים: משל לכהן שהיה לו גינה של תאנים ובאותה גינה היה בית הפרס.¹³ ביקש לאכול תאנים. אמר לאחד: לך אמור לאריס שבעל הגינה אומר לך שתביא לו שתי תאנים. הלך ואמר לו כך. השיבו האריס: מי הוא בעל הגינה? לך למלאכתך!¹⁴ אמר הכהן: אני אלך לגינה. אמרו לו: למקום טמא אתה הולך? אמר להם: אפילו יש שם מאה טומאות הולך אני ולא יתבייש שלוחי. כך כשהיו ישראל במצרים אמר הקב"ה למשה: "לכה ואשלחך אל פרעה"¹⁵. הלך. ואמר לו [פרעה למשה]: מי ה' אשר אשמע בקולו לשלח את ישראל? ... אמר הקב"ה: אלך למצרים ... אמרו לו מלאכי השרת: למצרים אתה הולך למקום טומאה? אמר להם: אלך ולא יתבייש שלוחי משה.¹⁶

שמות רבה טו טז – גלה הקב"ה עמהם

"ויואמר ה' אל משה ואל אהרן בארץ מצרים לאמר" - מה הקב"ה עושה במצרים? בשביל ישראל. אמר ר' יצחק נפחא: משל למטרונה שהיתה מקטרגת למלך, נתנה בפילקי והלך לו. היה עמה המלך בפילקי.¹⁷ אמרו לו: מה איכפת לך? אמר להם: כל הימים שאני עמה, אינה נוטלת שם רע. כך נשתעבדו ישראל במצרים וגלה הקב"ה כביכול עמהם, שנאמר: "אנכי ארד עמך מצרימה" (בראשית מו ד). וכן בבבל ... וכן במדי ... ביון היה הקב"ה עמהם ... אמרו לו להקב"ה: כל כך למה? אמר להם: כל הימים שאני עמהם אין נוטלין שם רע.¹⁸

שמות רבה יח א – הקב"ה קופץ לפלטיין של פרעה¹⁹

אמר לו פרעה: עד מתי אתה נכנס לכאן? "לך מעלי! הישמר לך, אל תוסף ראות פניי" (שמות י כח). אמר לו משה: יפה דברת, "לא אוסיף עוד ראות פניך". אמר הקב"ה: מה! עדיין מתבקש לי להודיע לפרעה מכה אחת.²⁰ מיד קפץ עליו אלהים, כביכול, נכנס בפלטיין של פרעה בשביל משה שאמר לו: "לא אוסיף עוד ראות פניך" שלא ימצא בְּדָאֵי.²¹ ואתה מוצא שלא דבר הקב"ה עם משה בביתו של פרעה אלא אותה שעה. מניין? שנאמר: "כצאתי את העיר אפרוש כפי אל ה'" (שמות ט כט), ועכשיו קפץ הקב"ה ודבר עם משה,²² שנאמר: "עוד נגע אחד אביא על פרעה וגוי" (שמות יא א). כיון ששמע משה, שמח ונתגדל, שנאמר: "גם האיש משה גדול מאד בארץ מצרים"

¹³ בית הפרס הוא שדה שנחרשה וידוע שהיה שם קבר ויש חשש טומאה על פני כל השדה. וטומאה זו היא מדרבנן. ובמשל כאן הוא סמל לטומאתה של ארץ מצרים שעליה רבו הפסוקים במקרא והמדרשים בעקבותיהם. ראה למשל תנחומא שמות סימן כג על הסמליות של אות הצרעת שעשה משה: "א"ל: הבא נא ידך בחייקך והנה ידו מצורעת - מה הצרעת דבר טמא, כך המצרים טמאין ומטמאין את ישראל. וישב ידו אל חיקו והנה שבה כבשרו - כך אני מטהר את ישראל מטומאת מצרים".

¹⁴ האריס, הוא פרעה, מתכחש לכהן בעל הבית שהוא הקב"ה ומסרב לתת לו לאכול מהתאנים שהם בנמשל בני ישראל. וה"אחד" השליח הוא כמובן משה.

¹⁵ ראה דרשת ר' אלעזר על הכתיב המיוחד של "לכה" במקום "לך", בשמות רבה (שנאן) ג ג: "לכה - ודאי, ה"א בסוף התיבה, לומר אם אין אתה גואלם אין אחר גואלם". אבל משעה שקיבל משה את השליחות, אין מישהו אחר והשולח אחראי על שלוחו.

¹⁶ הרי לנו חזרה ברורה על המוטיב של הכהן שהולך לטמא את עצמו, הפעם למען השליח ולא למען התרומה (או התאנים), ואנו חוזרים ושואלים: מה לכהן בבית הקברות? גם אם נאמר שמדובר בטומאה דרבנן כפי שראינו לעיל ("בית הפרס"), האם לא חש הדרשן לכבודה של ההלכה ולכך שהקהל יפרש לא נכון את המסר?

¹⁷ פִּילְקִי או פִּילְקִי ביוונית הוא בית סוהר (בית משמר). שים לב שבמשל, המלך בהתחלה מניח את המטרונה בבית הסוהר והולך לו ואח"כ, ללא סיבה מוסברת, חוזר ונכנס גם הוא עמה לשם. האם יש לכך משמעות גם בנמשל? ראה דברינו [אל תירא מרדה מצרימה](#) שם שאלנו אם הפסוק: "אנכי ארד עמך מצרימה" הוא אמירה אישית ליעקב או לאומית לכל בית יעקב. אולי המעבר הזה מאישי ללאומי יכול להסביר את השוני בהתנהגות המלך כלפי המטרונה. וצריך עיון.

¹⁸ כנגד שתי הגישות שראינו לעיל: גישת המכילתא שהקב"ה נשאר עומד בחוק "בארץ מצרים" ולא "במצרים"; וגישת שמות רבה של הכהן שנכנס לבית הקברות להציל את תרומתו ולאכול מתאניו, מוצגת כאן גישה שלישית שהקב"ה היה כל הזמן עם ישראל בצרת השעבוד ובגלות הקשה. מדרש זה שייך למוטיב ירידת השכינה לגלות, לכל מקום שישראל מצויים שם, כמתואר במדרשים רבים, ומבוסס על חיבור הפסוק בתהלים צא טו: "עמו אנכי בצרה", עם הפסוק בישעיהו סג ט: "בכל צרתם לו צר" (כתיב "לא" וקרי "לו"). אבל כאמור לעיל, יש לשים לב למשל בו המלך זונח בהתחלה את המטרונה ורק אח"כ מצטרף אליה. בכך, נראה שמדרש זה קרוב יותר לכהן שנכנס לבית הקברות, כמוהו המלך שנכנס לבית הסוהר שאין זה לפי כבודו. ואולי מכאן לקחו פסיקתא זוטרתא ושכל טוב (בובר) שהבאנו בהערה 3 לעיל את המשפט: "מה לכהן בבית הקברות, מה למלך בבית המטבחיים".

¹⁹ נשלים את שרשרת שמות רבה שהוא המדרש העיקרי עם המוטיב של כהן בבית הקברות, בפרט בהקשר ליציאת מצרים.

²⁰ להבנת המדרש עד כאן ומכאן ואילך, רצוי לעיין בפסוקי המקרא של סוף פרק י ותחילת פרק יא שהמדרש רואה בהם המשך עניין אחד, למרות שגם בחלוקת סדרות הקריאה בארץ ישראל, בדומה לחלוקה לפרקים, יש כאן הפרדה. לאחר מכת חושך שוב לא מסכים פרעה לתנאיו של משה שדורש יציאה טוטלית ומגרש את משה: "אל תוסף לראות פני". משה מסכים, אולי בלהט העימות: "כן דברת, לא אוסיף ראות פניך", אבל הקב"ה כביכול קופץ ואומר: רגע, יש לי עוד נגע אחד להביא על פרעה, וגם אותו יש להודיע לפרעה, בדומה לכל הפגעים האחרים, כי חשוב שפרעה ידע מי מביא עליו את המכות. אז איך יוצאים מהמצב הזה?

²¹ אם הקב"ה יודיע למשה על מכת בכורות (עליה בעצם יודע משה עוד מיציאתו ממדין למצרים לשליחות (שמות ד כג), אבל לא יודע מתי תבוא) והוא ייאלץ ללכת שוב אל פרעה ולהודיעו אחרי שאמר לו: "לא אוסיף ראות פניך"?

²² בבית פרעה ולא מחוץ לעיר. ראה מכילתא בעמוד הראשון.

(יא ג), התחיל צווח בפרהסיא: "כה אמר ה': כחצות הלילה אני יוצא בתוך מצרים" - יפה אמרת: "אל תוסף ראות פניי"! אני איני עוד בא אצלך אלא אתה בא אצלי.²³

מסכת בבא מציעא דף ל עמוד א – והתעלמת, פעמים שאתה מתעלם

"מצא שק או קופה [וכל דבר] שאין דרכו ליטול - הרי זה לא יטול". מנהני מילי? - דתנו רבנן: "והתעלמת" (דברים כב א) - פעמים שאתה מתעלם, ופעמים שאי אתה מתעלם. הא כיצד? היה כהן והיא בבית הקברות, או שהיה זקן ואינה לפי כבודו, או שהיתה מלאכה שלו מרובה משל חבירו - לכך נאמר: "והתעלמת מהם". למאי איצטריך קרא? אילימא לכהן והיא בבית הקברות - פשיטא; האי עשה, והאי לא תעשה ועשה, ולא אתי עשה ודחי את לא תעשה ועשה.²⁴

ויקרא רבה כג ב – "לקחת לו גוי מקרב גוי"

"כשושנה בין החוחים" - רבי אליעזר פתר קרא בגאולת מצרים. מה שושנה זו כשהיא נתונה בין החוחים היא קשה על בעלה ללוקטה, כך הייתה גאולתן של ישראל קשה לפני הקב"ה ליגאל. זהו שכתוב "או הנסה אלהים לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי" (דברים ד לד) - אלו ערלים ואלו ערלים, אלו מגדלי בלורית ואלו מגדלי בלורית, אלו לובשי כלאים ואלו לובשי כלאים. אם כן, לא הייתה נותנת מדת הדין לישראל שיגאלו ממצרים לעולם! אמר ר' שמואל בר נחמני: אילולי שאסר הקב"ה עצמו בשבועה, לא נגאלו ישראל לעולם.²⁵

שמות רבה לב ח – "הנה אנכי שולח מלאך לפניך"

אמר לו משה: מלאך אתה משלח עמי? לא כך היו התנאים! לא כך אמרת: "וארד להצילו מיד מצרים ולהעלותו מן הארץ ההיא אל ארץ טובה ורחבה" (שמות ג ה)? ועתה אתה אומר: "הנה אנכי שולח מלאך לפניך"! אם אין פניך הולכים אל תעלנו מזה!²⁶

²³ וההמשך שם שלא רק פרעה יבוא אל משה אלא גם: "שר צבא הזה שעומד עמך וזה הפרנס שלך וכל בני פלטיך אלו שלך באין אצלי עמך ומבקשים הימני ומשתחווים לי שנצא מאנך". אבל הפסוק חס על כבודו של פרעה, ואומר: "וירדו כל עבדיך אלה אלי והשתחוו לי" - "וירדו" ולא "וירדתי", "והשתחוו לי" ולא "והשתחוו לי", משום כבוד המלכות. ראה דבריני [לחלוק כבוד למלכות](#) בפרשת וארא. לעניינינו, שוב חוזר מוטיב הכהן שיורד אל בית הקברות והפעם לכבודו של משה שלא ייחשב כבדאי בדומה למשפט "שלא יתבייש שלוחי" לעיל. והפעם כאילו באופן ספונטאני, הקב"ה מבין שמשה נכנס לעימות עם פרעה מי יראה או לא יראה את פני מי, מי יבוא אצל מי, והוא יורד אל תוך הפלטיך של פרעה, זה שחיפש מקודם בבית גנזיו מי הוא "אלוהי העברים", וחולק כבוד גדול לשלוחו שיכול לצאת בהכרזה גדולה: "כה אמר ה' כחצות הלילה וכו'" וכל המצרים מכבדים אותו ונותנים לו גדולה. שים לב שוב איך המדרש נותן פרשנות של פשט הפסוקים שבסוף פרק י ותחילת פרק יא.

²⁴ פשיטא שלכהן אסור להיטמא או לאכול תרומה טמאה (להוציא כמובן מקרים של פקוח נפש והצלת נפשות) ומכל המקורות הלכתיים שדנים בכך, ראינו להביא דווקא הלכה זו שדנה בעצם בהלכות השבת אבידה וקשורה לנושא שלנו. לצד חשיבותה של מצווה זו, הנמנית בפרשת כי תצא דברים כב א-ג, (ראה דבריני [והתעלמת - פעמים שאתה מתעלם](#) שם). יש מקרים בהם אין חובה לקיים אותה והם מנויים כאן. אחד מהם הוא אבדה שנמצאת בבית הקברות והאדם המוצא אותה הוא כהן. למסקנת הגמרא, פטור זה הוא פשוט וברור ואין צורך בפסוק "והתעלמת" ובדרשה: פעמים שאתה מתעלם, על מנת לפטור כהן מלהיכנס לבית הקברות להשיב אבדה. פשיטא שאין מצוות עשה של השבת אבדה דוחה את מצוות עשה של קדושת הכהונה ומשמרתה ואת לא תעשה של איסור "לא יטמא". על רקע הלכה זו דווקא, בולטות עוד יותר הדרשות לעיל של הכהן (הקב"ה) שנכנס לבית הקברות (מצרים) על מנת להציל את אבדתו (עם ישראל). כאילו הן חוזרות ודורשות את דרשת ההלכה בדגש אחר: והתעלמת - פעמים שאתה מתעלם, ופעמים שאי אתה מתעלם". יש מקרים שאי אפשר להתעלם מהם ויש להשיב את האבדה בכל מחיר. בבחינת "עת לעשות לה'".

²⁵ כבר הארכנו לדון במדרש זה בדבריני [משכו וקחו לכם](#) בפרשה זו (ובדפים אחרים) והפעם נרצה לחבר אותו לנושא שלנו ולומר שקושי גאולתן של ישראל לפני המקום היה בשל הצורך של הכהן להיכנס אל בית הקברות. עד כדי כך נטמאה התרומה שכבר קשה היה להבחין בה. בית הקברות איננו רק מצרים וגילוליה, אלא גם בני ישראל עצמם שעבדו עבודה זרה במצרים. גם אם יכנס הכהן לבית הקברות ויטמא עצמו, עדיין יקשה עליו להבדיל את התרומה משאר חפצים ואוכלים שהיו שם: הללו ערלים והללו ערלים וכו'. ורק השבועה לאבות היא שכפתה כביכול על הכהן לעבור על ההלכה ואולי גם סייעה לו לזהות את התרומה מתוך החולין. וכעת צריך גם לטהר את התרומה ולא רק את הכהן. מדרש האגדה אכן בורח מאד ממדרש ההלכה ולא חש. הכל בשביל גאולת ישראל (וכבודו של משה השליח).

²⁶ גם כאן לא נזכר הביטוי כהן בבית הקברות, אבל אנחנו מבקשים לחבר גם מדרש זה לנושא שלנו. זאת, בסיוע מדרש ויקרא רבה כו ה בפרשת אמור אל הכהנים: "משל לישראל וכהן שנכפו (חלו). נמסר להן רופא מומחה והיה מצוה את ישראל ומניח את הכהן. א"ל הכהן: מפני מה אתה מצוה את ישראל ואתה מניח? אמר לו: זה ישראל הוא ודרכו להלך בין הקברות, אבל אתה כהן ואין דרך להלך בין הקברות. לפיכך אני מצוה את ישראל ומניחך". נסתייע גם במדרש ויקרא רבה כד ז בפרשת קדושים: "משל לכהן גדול שהיה מהלך בדרך. נזדמן לו חילוני אחד (מי שאינו כהן). אמר לו: אלך עמך. אמר לו: בני, כהן אני וברוך טהור אני מהלך ואין דרכי להלך בין הקברות. אם אתה הולך עמי - מוטב. ואם לאו, סוף שאני מניחך והולך לך". הכהן, הקב"ה, ירד לבית הקברות להציל את התרומה היא בני ישראל, אבל חוזר להיות כהן והמשך ההליכה איתו מחייבת לשמור על דיני טהרה, "והיה מחנך קדוש", דבר שבני ישראל מתקשים לעמוד בו. ולאחר שחטאו בעגל, מבקש הקב"ה להפסיק ללוותם צמוד כמו ברגע הגדול של יציאת מצרים ולהציב להם מלאך כמלווה מטעמו. בא משה ומתקומם כנגד זה ודורש שמעשה הירידה של הכהן לבית הקברות, ליווי השכינה את עם ישראל גם כשהוא חוטא ומיטמא, יהיה קבוע ולא חד פעמי. בבחינת קל וחומר: למצרים ירדת ונטמאת כביכול, ועכשיו שהוצאת את התרומה מבית הקברות, למחנה ישראל שחטאו ונטמאו לא תרד? (והקב"ה יכול כמובן לענות שזה חד-פעמי ואילו זה מתמשך). ולכל זה ניתן אולי להצמיד גם את הקטע ממדרש במדבר רבה ט טז: "(משל) לכהן שנכנס לבית הקברות ועבדו ממתין בחוץ שלא

מדרש משלי (בובר) פרשה ט

מעשה בר' עקיבה שהיה חבוש בבית האסורים ור' יהושע הגרסי תלמידו היה משמשו. ערב יום טוב נפטר ממנו והלך לביתו. בא אליהו ועמד על פתח ביתו. א"ל: שלום עליך רבי. א"ל: שלום עליך רבי ומורי. א"ל: כלום אתה צריך?²⁷ א"ל: כהן אני ובאתי להגיד לך שרבי עקיבא מת בבית האסורים. מיד הלכו שניהם לבית האסורים ומצאו פתח שער בית האסורים פתוח ושר בית הסוהר היה ישן, וכל העם שהיו בבית האסורים היו ישנים. והשכיבו את רבי עקיבא על המטה ויצאו. מיד נטפל אליהו זכור לטוב וטלו על כתפיו. וכשראה ר' יהושע הגרסי כך, אמר לאליהו: רבי, הלא אמרת לי אני אליהו כהן, וכהן אסור לטמא במת! א"ל: דייך ר' יהושע בני, חס ושלוש שאין טומאה בצדיקים ואף לא בתלמידיהם.²⁸

שבת שלום מחלקי המים

מים אחרונים: עוד על כהן שנטמא על מנת להציל את התרומה, שהוא לכאורה נגד ההלכה (הערה 11), ראה מסכת שמחות פרק ד הלכה יד: "מטמא כהן ויוצא לחוץ לארץ לדיני ממונות ולדיני נפשות, לקידוש החודש ולעיבור השנה, ולהציל שדהו מן הגוי, אפילו ליטול, יוצא ועורר עליה; ללמוד תורה ולישא אשה, רבי יהודה אומר: אם אין לו מאין ללמוד יטמא. ואם לאו, אל יטמא. רבי יוסי אומר: אף על פי שיש לו מאין ללמוד, יטמא, שלא מכל אדם זוכה ללמוד. ומעשה ביוסף הבבלי שננטמא ויצא חוץ לארץ ללמוד אצל רבי יוסי בצידן". נראה ששם זו הטומאה הכללית של ארץ העמים ושל היציאה מהארץ (ראה הסיפור על הכהן שביקש לצאת לחוץ לארץ, תנחומא תזריע ו), שעדיין איננה חמורה כמו טומאת בית הקברות. וצריך עיון נוסף.

דוגמא נוספת היא מדרש תנחומא פרשת תרומה סימן א: "את מוצא שתי תרומות בחר בהן הקב"ה: אחד למשכן ואחד לכהנים. תרומת כהנים - על מנת שיהיו בני תורה, אמר רבי ינאי: כל כהן שאינו בן תורה מותר לאכול על קברו תרומה". ר' ינאי כל כך כועס על כהן שאינו בן תורה עד שהוא מוכן לדרוש כנגד ההלכה.

²⁷ יטמא לא דיו להיות כרבו". ראה שם הקשר להעמדת הסוטה לפני ה' ולפני הכהן. ראינו לעיל את המקרה של העבד השוטה שמחפש את רבו בבית הקברות, וכמו כן ראינו את המקרה של העבד שבורח מרבו ומסתתר בבית הקברות, וכעת מקרה שלישי של הרב שיורד ראשון לבית הקברות ומצפה שעבדו ירד אחריו בקל וחומר. משה ירד למצרים לאחר שהקב"ה אמר לו שהוא יורד. העבד, משה, לא יכול להישאר מאחורי רבו ויורד אחריו. העבד נטמא בשל רבו. כעת הרב אומר: אני לא הולך אתכם יותר. קובל העבד, הוא משה לפני הרב ואומר לו: בגללך ירדתי ונטמאתי גם אני וכעת אתה נותן לנו גט פיטורין? "אל תעלנו מזה" עומד כנגד: "וארד להצילו". תביעת משה היא שהקב"ה יקיים את הפסוק במלואו ועד סופו: "וארד להצילו מיד מצרים ולהעלותו מן הארץ היא אל ארץ טובה ורחבה". מעורבות הכהן עם התרומה שננטמא איננה חד-פעמית אלא מתמשכת. לפחות עד הכניסה לארץ. ראה דברינו [הנה אנכי שולח מלאך לפניך](#).

²⁸ האם אתה צריך משהו (כלום)?

²⁸ אולי גם זה פתרון. אם אין טומאה בצדיקים, לא רק צדיק כר' עקיבא אלא גם תלמידיו (היינו ר' יהושע הגרסי עצמו), אזי אולי בקל וחומר אין טומאה בעם ישראל כולו. התרומה לא באמת נטמאה. ואפשר שהדברים קשורים גם בדין "טומאה דחוייה בצידן" שבקרבן פסח, שהוא הזכרון העיקרי ליציאת מצרים. ועד כאן.